

Mina småländska universitet

Småland har olika landskaps- och kulturtyper. Tänk bara på skillnaderna mellan bygden utmed Vättern och Kalmarsund, mellan småländska högländet och de flackare bygderna i sydvästra Småland, mellan leende natur med sjöar och hagar och dystrare nejder med enbart tallar och mossar. Den bygd jag skall röra mig i är en blandning av dels sjöar, hagar och kulturbygd, dels skogar och mossar och utan större höjder, med ett litet undantag.

Ryssby ligger mellan Växjö och Ljungby och var och är ett ganska typiskt samhälle i Småland. Kulturbygden ligger mest i sträckning norr-söder, medan den numera stora genomfartsvägen, väg 25 från Halmstad över Växjö till Kalmar, går i öst-västlig riktning. Den som med bil snabbt far fram på denna väg får därför aldrig uppleva den kulturbygden.

Ryssby var ett mångsidigt universitet; detta uttryck får då stå för att man lärde sig mycket där och växte in i olika sammanhang. I samhället fanns affärer, några mindre industrier, skolor av olika slag, kyrka med rikt musikliv, och en omgivande lantbruksbygd, skogsbygd, sjöar och åar, och inte minst fanns där många olika människor, människoöden, yrken och sysselsättningar, föreningar, ett socialt firande av årets och kyrkoårets gång, där fanns fotboll och Folkets park i den närbelägna lilla staden. Som barn ser man det hela – i bästa fall - mest från den idylliska sidan, lyckligt ovetande om alla sociala intriger, kärleksaffärer, sjukdomar och ekonomiska problem.

Allt detta var mina småländska universitet. Jag tänkte berätta en del, bara glänta litet på dörren, in i denna värld, och många av er kommer kanske att känna igen ett och annat från era egna småländska bakgrunder. Jag lägger upp det så, att universiteten består av småländskt ursprung och släkt, samhället, årets gång, natur och kultur, människor och möten.

Småländskt ursprung

I den stora och gula prästgården i Ryssby växte jag upp, eftersom min far var kyrkoherde där under hela 26 år, från 1946. Den låg i en stor trädgård med ena gränsen mot kyrkogården med den vita Tegnérkyrkan och med utsikt söderut över den avlånga Ryssbysjön. På baksidan fanns en hög granhäck. Om sommaren fanns gott om röda och svarta vinbär och hallon; jag kunde obemärkt ta det ena skrovmalet efter det andra av bären. Min pappa och jag arbetade ofta i trädgården med att rensa grusgångar, att plantera och vattna en björkallé, som nu är stor och ståtlig, eller att försöka få litet dahlior att växa i den ganska karga jorden. Som barn kunde jag lägga skidspår i den vintriga och stora trädgården och när gullvivorna kom under våren blev jag varje gång lika djupt berörd av att de nu stod så oförfärat stod och gungade i vinden med sina gracila gula klockor.

Mina föräldrar var en i småländska bygder typisk förening av prästsläkter sedan flera generationer: Rydeman och Bexell. Om jag berättar litet om detta kommer den vitt förgrenade småländska förankringen att visa sig. Min mor Hillevi var dotter till prosten Ragnar Rydeman och hans hustru Margit, f Palmgren från Jönköping. Tillsammans med fem syskon växte hon upp i smålandsidyllen Näshult utanför Vetlanda med röd träkyrka och prästgård alldeles intill en kräfterik sjö. Näshult framstod alltid i ett nostalgiskt skimmer för dessa syskon. Senare blev morfar prost i Virestad, söder om Växjö, i en gammalkyrklig bygd med stor kyrka med altarmålning av Pehr Hörberg och med en närmast herrgårdsliknande prästgård. Virestad besökte vi ofta, eftersom det ligger nära Ryssby; man körde över Agunnaryd och Liatorp. En morbror blev präst, en lektor och en banktjänsteman. En moster var gift Bratt och bodde i Stockholm; en var först gift Leijonhufvud och blev mor till två pojkar, av vilka den ene, Åke, blev författare och har skildrat de gemensamma morföräldrarna i några romaner. Som framgår av dessa var det inte alltid

sådan frid och fröjd som man lätt kan tro om man romantiserar fram prästgårdsidyller, men det fanns likväl en fin gammal prästgårdskultur över deras hem.

Morfar Ragnar var något sirlig och gammaldags men fruktansvärt rolig, när kom på det humöret. Han var totalt handfallen i praktiska göromål och kunde stå i hallen och ropa, när han behövde hjälp: Finns här ingen som kan ropa på Margit? Min far, morfar och jag åkte någon gång runt i bil i olika socknar och tittade på kyrkor och gravstenar. På snart sagt varje kyrkogård fanns det präster i släkten. Detta morbida intresse förenade då oss alla tre; jag ritade i tidiga år stora släktträd med präster ända ner till reformationstiden.

Mormor Margit var mer lätttrölig och känslösam. Hon var musikalisk och hade planer på att bli pianist. Uppvuxen i ett välbärgat borgmästarhem Palmgren i Jönköping var hon från en annan miljö än morfar. Hennes mor var född Odencrantz av den välkända släkten i Jönköping, där mormors morfar var Thor Hartvig Odencrantz som ägde gården Torpa, idag införlivad i staden; från Torpa har vi fortfarande möbler kvar i släkten. Den på sin tid älskade psalmförfattarinnan Lina Sandell var nära vän; hennes namn såg jag häromdagen som ett tågnamn i Alvesta.

I Göteryd, söder om Ryssby, var min morfars far Lamech Rydeman kyrkoherde. Han var något av en linneansk präst och samlade fornfynd. När han dog var han senior cleri bland rikets prästerskap, d.v.s. den äldste. Lamechs far var kyrkoherden Johan Rydeman i det vackra Odensjö på västra sidan Bolmen, den andra sidan från Ryssby sett.

Min far hette Bertil och hade två bröder som var präster, en i Kalmar och en i Borgholm; den senare föv far till Eva Bexell, hon som skrev barnboken Prostens barnbarn. Den förre fick två söner; en är teologiprofessor i Uppsala och en är teologie doktor och präst i Växjöstiftet. Min farfar Fingal var kyrkoherde i Agunnaryds församling, som sedermera kom att tillhöra Ryssby pastorat. Agunnaryd var en liten fin smålandsort vid en örik sjö och där bodde mina fastrar Signe och Anna-Lisa på det vackra Ekeliden under hela min barndom. Många julfester och andra kalas tillbringade vi där och jag brukade ofta ro på sjön i en eka som tillhörde originalet Jon på Prästnäs. I Agunnaryd kände alla alla och telefonisten i den manuella kopplingen undrade alltid var folk var någonstans, när de inte svarade, såvida hon inte kunde upplysa om att det var kafferep hos den eller den. När jag någon gång träffar Ingvar Kamprad har vi A:et i IKEA gemensamt; det betyder Agunnaryd, där hans barndomshem Elmtaryd – E:et - är beläget. Senare bodde min syster Lena Larsén och hennes familj ferietider under många år på Ekeliden.

Fingal, som gärna promenerade runt i församlingen, hade några bröder som var präster. En hette David och blev missionsbiskop i Tranquebar i Indien. Farbror David var en omtalad person och vi hade några indiska föremål från honom, bl a en indisk flöjt. Deras far, min farfarsfar, var en sträng kyrkoherde i det karga Västbo, i Långaryd, och hette Josef och var gift med Maria. Han var en omtyckt predikant och finns målad med en barsk min och en stor kalott på huvudet.

Josefs far hette Daniel och var komminister i Våthult, nära hallandsgränsen. Han var väl den till det yttre minst lyckade jämfört med sina två bröder. Den ene av dessa var Sven Peter Bexell, prost i Grimeton utanför Varberg, författare till Hallands historia, och den andre var Justus Gabriel, prost i Harplinge utanför Halmstad; från denne härstammar Alfred Bexell, som lät rista in valspråk i de numera turistkända Bexells stenar i Halland. Deras far, slutligen, var häradsprosten Daniel Bexell i Villstad, utmed Nissastigen. En vacker sten utanför sakristian markerar hans gravplats. Hans sonsons sonsons sonson heter också Daniel, bor i Lund, och är vårt barn. Daniel i Villstad var gift med prästdottern Magdalena Strömwall; hennes sonsons sonsons sondotter heter också Magdalena, bor i Lund, och är vårt barn.

Som synes var därför min far präst i sjätte rakt nedstigande generation och min morfar i tredje generationen. Om man sedan korsar över på moderssidan kan jag stoltsera med elva generationer på min fars sida och tolv på min mors, men jag ska inte trötta mer med detta, även om det kan vara intressant att visa generationerna bakåt och hur församling efter församling i Småland på ett ganska ovanligt sätt dras in i släkträdet.

Mina föräldrar var ganska medvetna om sin prästhärstamning. Alla dessa förfäder till trots var de dock bara en bakgrund som i vardagen inte hade så stor betydelse. De hängde mest som porträtt i min fars arbetsrum.

Pappa Bertil var representant för en äldre och idag alltmer sällsynt folkkyrklig prästgärning som då var ganska vanlig; förutom det rent prästerliga var han ordförande i skolstyrelsen, Röda Korset och liknande. Han hade en kulturöppen syn; som pensionär gav han ut en stor och vacker bok om Ryssby, grundat på stark kärlek till hembygden. Mina föräldrar var liberala och toleranta i sin uppfostran. Mamma Hillevi var sjuksköterska i grunden. Båda hade Lund som studieort och Växjö som bakgrund. Hon ville gärna vara prästfru i den då gängse men idag ovanliga mening att hon skötte ett stort prästhem, ofta med hjälp av hembiträden, och hade stora bjudningar med syföreningar, kyrkoråd och andra. Hon skötte ett Rödakorsförråd på vinden, där det också fanns en del möss. Hon sjöng solo och i kör. Hon hade ofta ont i knäna eller tänderna men blev genast piggare efter läkarbesöken. Båda tyckte om att träffa folk. Vi var ofta ute på olika kalas i bygden. Bertil lärde sig snart hur man får annars tystlåtna personer att tala i prästens närvaro: han gick fram till byrån med släktporträtten och frågade om detta var syskon eller kusiner eller också frågade han om det var bättre nu med värken, hjärtat eller benen. Otaliga middagar efter begravningar fick de äta nere på det lilla hotellet och Bertil brukade säga att han, även om han inge i sömnen, kunde pricka in rätt mellan sillen och köttbullarna.

En äldre syster Lena hade och har jag och en några år yngre bror Anders.

Samhället

Men åter till Ryssby. Själva samhället var naturligtvis en läroplats. Samhället låg och ligger vid norra änden av Ryssbysjön, som får sin fortsättning i Stensjön och sen via Helgeå i Möckeln ner mot Stenbrohult och Linnébygden, där Råshult var en omtyckt utflyktsplats. Det finns gott om sjöar i socknen, några mossar, många byar och gårdar, hagar och åkrar, men inga höjder utom det blåsippsrika Målaskogsberg i väster.

I öster gränsar socknen till Vislanda, i söder till Agunnaryd, i väster till Tutaryd och i norr till Berga och Rydaholm. Tutaryd är en liten ort med en vacker gammal träkyrka. Ortsnamnet lär komma av tjut, som betyder utskjutande udde (i den tidigare större sjön) och ryd kommer ju av röjning. Ryssby har inget med Ryssland att göra utan betyder förmodligen helt enkelt byn vid röjningen, röjningsbyn, troligen i motsats till den redan etablerade byn Tuna utmed sjöns västra sida.

Ryssby var på den tiden ett samhälle med många affärer som t ex herrekipering, bageri, skoaffär, frisör, järnaffär, slakteributik och mycket mer, även station och stins. Stationen var en liten samlingsplats, dit man cyklade ner för att få en fläkt från den stora världen, när den lilla gula rälsbussen kom farandes på den smalspåriga järnvägen från Halmstad via Ljungby till Vislanda vid stambanan och vidare ner till Karlshamn. Där kördes också äldre tåg med ånglok med passagerarvagnar eller godsvagnar. Ibland var godstågen så tungt lastade med timmer och annat att de inte orkade upp för den sega backen efter stationen, västerut mot Tutaryd till, så då kunde man från prästgården se hur det kom bakandes tillbaka för att några minuter senare med full fart

göra ett nytt försök. Passagerarvagnarna var av den fina sort som hade ett utskjutande tak där bak, där man kunde stå under färd.

Successivt försvann både järnvägen och den ena affären efter den andra från samhället, herrekiperingen bland de första och senare två av de tre speceriaffärerna. Det var möjligheterna att åka in till Ljungby med nya affärer som tog över. Detta var ett inslag i en för sådana samhällen som Ryssby typisk utveckling.

Ute i socknen fanns flera skolor i stora skolhus, i Målaskog, Borsna, Väraboda, med lärarfamilj boende i själva skolhusets övervåning eller i lärarbostad bredvid. De vittnar om den stora befolkning med mycket barn som fanns i bygderna, men de lades ner i takt med avfolkningen liksom gårdarna slogs ihop eller jordbruket övergavs.

Mitt emot kyrkan fanns ett stort trähus som skola, där vi gick många år från småskolan och uppåt. Det var nära dit och hem, bara några minuters promenad över kyrkogården. Det eldades före en renovering med braskaminer, som fröken lade ved i, och det rök en hel del, vilket ibland gjorde att vi fick springa ut för att kunna andas. På lunchrastens 30 minuter skyndade jag hem och fick lite mjölk och bulle, men sen blev det snart fotboll på planen bakom skolan, alltmedan lärarna lät rasterna dra ut på tiden rejält; vi fick ju verkligen motion utan gymnastik på schemat. Denna skola är sedan länge ersatt av ett lägre och mer utbredd byggnad med gymnastikhall.

Efter sex år blev det realskola i Ljungby och då fick vi åka tåg varje skoldag fram och tillbaks. Det var den gula rälsbussen, som varje morgon kl. 7.22 fylldes av trötta elever, av vilka de flitiga läste läxan. På hemvägen blev det vanligen kortspel, helst fyrmanswhist.

Samhället omgavs av lantbruksbygd men i samhället fanns en del mindre industri. Dominerade gjorde länge en HSB-fabrik som gjorde olika inredningar och kallades snickerifabriken. Det fanns några sågverk, som tog emot stockar från skogen, samt en syfabrik. Några hade åkeri. Det fanns två bilverkstäder, och så vidare.

Nere vid sjöstranden fanns en scoutstuga som var nybyggd. Verksamheten leddes en kortare tid av en energisk postmästare, som flyttade efterhand. Jag blev övertalad att bli patrulledare men kunde aldrig få upp det rätta intresset för knopar och sådant.

Ett missionshus för missionsförbundet fanns och en mindre lokal för några pingstvännen. Bygden var varken särskilt kyrklig eller frikyrklig, men det fanns starka traditioner av samband med kyrkan och förhållandet mellan kyrka och frikyrka var gott. Det fanns inget särskilt samarbete men heller ingen fiendskap.

Ett lyft för samhället var att det byggdes vad som då hette lantmannaskolan och senare lantushållsskolan med flera stora byggnader i Nygård utmed sjöns östra strand.

Fotbollsplanen var en samlingsplats, eftersom fotboll var ett av de få fritidsintressena för bygdens pojkar och även för män. Varje söndag var det match för Ryssbys olika lag mot konkurrerande samhällen som Reftele, Strömsnäsbruk och Traryd. Träning och för- och eftersnack var inslag i veckan, ofta samlades man nere vid fiket i korsningen i centrum av samhället. Jag var aldrig direkt engagerad men gick på matcherna ibland. En enda gång var jag med i pojklaget, som reserv, och fick spela mot Ljungby, den stora lilla staden 15 km västerut. Det blev 1-0 till Ryssby; det var jag som lyckades få fram foten för att styra en boll i mål till min och andras stora förvåning.

Årets gång

Till det som formar dem som växer upp så här hör den sociala inramningen eller ritualiseringen av årets gång och det var i sin tur fortfarande mycket förknippat med kyrkoårets gång. Denna sedan århundraden fungerande lugna och fasta rytm gav en socialisering och kombination av högtid och vardag, vinter och jul, förvår och påsk och så vidare året runt. Det inleddes första advent med det första ljuset, ibland litet snö och det första ljuset var som en förebild av den stora ljusfesten fyra veckor fram. Det var mycket advents- och julkonserter

Luciatåg kom hem till oss från lanthushållsskolan. Det stod ett tiotal tärnor och en lucia uppradade runt sängen, där jag stackare låg, betittad och utlämnad, men det var högtidligt.

Jul var den givna höjdpunkten. Jag tar mig friheten att läsa ett litet stycke ur en essä jag skrivit där julfirandet står fram i ett måhända romantiskt skimmer:

”Hemma i barndomens Småland väcktes vi juldagens morgon klockan fem av att kyrkklockorna ringde. Eftersom vi bodde i en stor prästgård alldeles intill kyrkan blev det en hög och nära klang. Så snart klockorna tystnat började min mor spela När juldagsmorgon glimmar på taffeln nere i förmaket. Det gav mig rysningar. Jag hade fått lära mig att det var något särskilt med denna natt. Nu fick inte soldaterna borta i Korea kriga, för nu var det något som hände som övergick allt annat på jorden, det var en helig natt. Jag steg upp, rullade upp rullgardinen och såg med ens hela den ljusupplysta kyrkan med levande ljus inifrån. Kyrkan låg omgärdad av snö och hade en gnistrande stjärnhimmel ovanför. Denna syn kommer alltid att leva långt inne i mig.

Det dröjde inte länge förrän folk började komma till kyrkan. Några jular med mycket snö kunde man ännu se häst och släde komma med bjällerklang, sedan mest bilar och gående.

Efter en ganska tyst och kort frukost med smörgås och choklad gick vi ut i den kalla natten. Snön knastrade under skorna. Stjärnorna lyste. Kyrkan var fullsatt och jag stod uppe på läktaren och tittade ner över människornas ryggar. Många, de flesta kände jag igen. De kom från olika delar av socknen, ofta var hela familjen med, tillsammans med okända släktingar och hemkomna barn.

Det var ljus i alla fönstrens ljusbågar, utmed stora gången, i ljuskronorna, klockorna ringde och efter koralförspelet reste sig hela församlingen och sjöng 'Var hälsad sköna morgonstund' till stark orgel.”

Förr var det vanligen snö under jularna och det blev mycket skidåkande i de små backar som fanns. Under nyår hade vi alltid besök av morföräldrarna och satt uppe och väntade på klockslaget och domkyrkoklockorna i radio. Efter nyårsdagens högmässa var det stor mottagning i prästgården för kyrka och kommun. Annandag jul var det släktkalas i Agunnaryd med mycket julmat. Trettondagen var det ljuståg i kyrkan och där gick jag tillsammans med lekkamraten Anders Melin, sedermera utnämnd till professor i matematik vid Lunds universitet samma dag som jag blev utnämnd i etik.

Fastetiden var inte mycket fasta men vårkänning och fastlagsbullar. På påskafton infann sig en liten men annorlunda del av julaftonstämningen med mycket påskpynt, äggätande och liknande. Påsk var det stor högmässa, mycket musik.

Valborgsmässoafton, som det heter utanför Lund, var det sång och valborgsmässobål vid gravkullarna strax söder om kyrkan och sen samling i församlingshemmet med kaffe, kakor och körsång. Ju äldre man blev desto tråkigare blev det och snart ville man ut på andra äventyr på sådana kvällar och lördagar – och så blev det också. 1 maj hörde vi alltid Lunds studentsångförening på radio, och det gav en fläkt från något stort och spännande i framtiden.

Midsommar har inte så tydliga minnen och stod inte ut som särskilt; det var ofta kylslaget. Semesterminnen finns däremot många, men det ingår inte direkt i den småländska bakgrunden.

Allahelgons dag kom alltmer ljus på kyrkogården. Under höstar cyklade jag flera år runt och sålde jultidningar för att tjäna ihop till julklappspengar. Potatislov fanns; fortfarande minns jag dofterna vid potatisplockningen och det onda i ryggen efteråt.

Lördagar gjordes fint i hus och trädgård. Pappa och jag badade ofta bastu i den lilla bastun nere vid ån. Jag räfsade grusplanen framför prästgården i raka fina rader. När kyrkklockorna ringde helgsmål blev det högtid. Hillevi öppnade dörrarna in till de stora finrummen, salen och förmaket; då blev det verkligen helg. När vi barn var små hade vi s.k. lördagskväll med godis och radiolyssnande och en enkel supé, t ex omelett med räkor. Senare blev det annat, jag började åka ut på fester med klasskamrater och på danser runtom i bygden. Det är klart att detta var en ganska skyddad miljö. Betydligt vildare var det för många av bygdens äldre pojkar med den del fylleri och slagsmål på dansbanor runtom i bygden. Ofta åkte man iväg och klädde upp dem från andra socknar och sen jobbade man under veckan.

Söndagar var det givetvis gudstjänster för min far, ofta var vi med, men det var inget tvång, även om det kunde ligga i luften att man borde med ibland. Vi gjorde ofta små bilutflykter i de halvdåliga bilar min far hade råd att köpa. Vi hade kaffekorg och satt intill medeltidskyrkor, sjöar eller andra historiska platser.

Det är lätt att idyllisera och det var inte alltid idyll. Givetvis fanns allt vardagligt gnat och tjat men det tar jag inte upp nu.

Natur och kultur

Ibland måste jag bara åka upp och gå runt i den småländska naturen, som är ett av mina universitet i Småland. Det är en ren vila och återhämtning för själen och kroppen att få vandra runt på vägarna och stigarna i skogarna, utmed sjöarna. Det ger en förankring bakåt och en känsla av rotfasthet: här har jag vuxit upp. Jag bor här inte nu, men jag bär det med mig.

Jord- och skogsbruk dominerade tidigare bygden utanför samhället. Det fanns hel del öppen åkermark och ängar med lövskog runt sjön och runt byarna, andra delar var tät skog. Ladugårdar och betande djur var ett inslag i landskapsbilden

Jag minns hur jag under många vintrar åkte ut i skogen där granarnas grenar var tyngda av snö. Det var alldeles tyst och djup snö. Några spår av harar och fåglar, ibland rådjur och älg, syntes. Jag la skidspår, stannade och andades in, och kunde åka runt i timmar. Ibland kom jag fram till en delvis isbelagd å.

Ryssbysjön, vid vars norra ände Ryssby låg, var alltid närvarande i utsikten från prästgården. På somrarna badade vi ofta i det litet brunaktiga vattnet, tog simborgarmärken, och på vintern åktes det skridskor, om det blev fin blankis. Att cykla runt sjön var populärt; det var litet mer än en mil och man kom nära allt, hagar, människor och djur, gårdar och byar. Överallt kände vi människorna. Där sjön slutade började söderut Stensjön med många öar och vikar.

Runt Ryssbysjön och Stensjön fanns flera vackra herrgårdar med intressant historia. Det var gårdarna runt sjön. Sunnerå var och är en mycket vacker gul byggnad, som idag är ett pensionat. Ugglansryds huvudbyggnad är tyvärr riven men flyglarna finns kvar Stensnäs, Stensjöholm, Väraboda och Skeda är andra namn.

Till pensioneringen byggde mina föräldrar en villa, som låg nära sjöns västra sida utmed vägen till Tuna by, med vackra promenader alldeles intill sjöstranden, där vi gick under många år vid besök i Ryssby.

Ibland tog jag ensam långa skogspromenader. Det fanns gott om mindre sjöar, åar och bäckar, ofta långt inne i skogsbygder, där jag var helt ensam, någon gång nästan så att en liten rädsla gjorde sig påmind. Så mycket bär plockade vi inte, ej heller svamp: mina föräldrar var inte den typen.

Precis norr om samhället var en öppen slätt med åkrar och fält. Där gick jag kvällspromenader på den öppna slätten, och när gatljusen tog slut var det kolmörkt och ibland gnistrande stjärnhimmel över hela valvet. Man kunde höra hararna ropa. Det kunde vara alldeles tyst och kallt, men sommarnätterna var fyllda med dofter. Längre fram i tiden kom den stora väg jag nämnde inledningsvis och fördärvade stillheten. Just tystnaden – förutom fågelsången - i naturen tillhör, menar jag, det värdefullaste i upplevelsen av att gå i naturen.

Ryssby är en bygd med en hel del fornlämningar. Det finns ca 200 kända fornlämningar i socknen, åtta gravfält från yngre järnåldern, tio hällkistor från stenåldern, två runstenar från vikingatiden, rester av medeltida sätesgård. Skattfynd vittnar om oroliga tider med krig och att bygden låg intill den gamla huvudvägen mellan Finnveden och Varend. En runsten som står vid kyrkväggen har sin särskilda historia, eftersom min far tog initiativ till att ta fram den ur kyrkväggen, där den enligt vad gamla anteckningar visade, låg inmurad. Inskriptionen lyder: Gunne satte denna sten efter Sune, sin fader, mild i ord och frikostig på mat. Dagen då den togs fram var både spännande och dramatisk. Runprofessor Sven B F Jansson var med och utropade: Välkommen fram, käre bumling.

Under de befolkningsexpanderande tiderna byggdes torp, som nu finns förtecknade, och mindre gårdar som man kunde märka minnen av ute i bygderna. Det var äppleträd, stengärdesgårdar, husgrunder och platserna andades av liv, barn och arbete. Utvandringen satte tydliga spår, och motsvarigheter till Mobergs utvandrabygder öster om Växjö fanns även här.

Min far var som sagt en stor hembygdsvän och ägnade några för honom fina pensionärsår åt att ge ut en magnifik hembygdsbok, *En bok om Ryssby* (1978, 631 sidor) med artiklar av flera ämnesexperter. Till exempel skriver historikern i Växjö Lars Olof Larsson och sätter in bygdens historia i större perspektiv, Oscar Reuterswärd om den romanska dopfunten i kyrkan, Waldemar Lorentzon om när han målade kortaket i kyrkan. Bertil själv skrev många artiklar, t ex om det kommunala, brandkår och sparbank, kvarnar och ångbåtsled, gästgivargårdar osv.

Själv fick jag skriva ett kapitel om Mickel i Långhult, en by i sydost. Han var en sagoberättare av rang, som Harry Martinson säger var en vågtopp i folkfantasin, vår mest genuine sagoförtäljare. Hans sagor finns utgivna. Här finns bord som dukar sig, en pengapung som är full, en fattig som får mat; herrskapen och prästerna plockas ner till sin vardagliga skröplighet. Numera har skapats begreppet sagobygden om trakten kring Ljungby och då har Mickel i Långhult fått ett förnyat intresse.

Musiken hörde i hög grad till kulturen i bygden. Den blev för många ungdomar en omfångsrik fritidssyssla. Det fanns en kantor, som var en eldsjäl, och drev fram ett omfattande musikliv runt kyrkan och skolan. Många var engagerade i detta och under konserterna i kyrkan var det alltid fullt med folk. Jag spelade piano för Kjell Ewert Josephson i många år. Under somrarna och när det var uppvärmt spelade jag ofta orgel i kyrkan, timme efter timme. Jag studerade harmonilära

och orgelspel, till slut för domkyrkoorganist Ture Olsson i Växjö och tog kantors- och organistexamen i Linköping när jag gick i första ring.

De småländska författarna Vilhelm Moberg, Pär Lagerkvist, Elin Wägner och andra har format vår bild av Småland, särskilt Moberg, och man kunde känna en samkänsla, en särskild närhet till deras värld, som också jag läste i ungdomen; utan att själv vara från bondemiljön. Moberg har många utomordentligt vackra skildringar av smålandsnatur i sina romaner. En gång när vi gjorde en av våra många söndagsutflykter i bil körde vi runt i mobergbygder och undrade var huset låg som han växte upp i. Jag gick fram och knackade i ett rött hus och snart öppnade en kvinna i övre medelåldern. Hon var som en kopia av Mobergs ansikte med de litet grova och mörka dragen – och det var mycket riktigt hans syster.

Vi hade två städer, Ljungby och Växjö. Ljungby var den lilla staden dit vi åkte ibland med mamma och handlade och gick på kondis. Där gick jag i realskola fyra år och sedan nytt gymnasium tre år. Det var långa dagar, mycket läsläsande till sent på kvällen. Det var ett hårt arbete men det var för det mesta intressant i skolan och det gick bra. Dessutom blev det förälskelser i några av skolans flickor.

Växjö var den stora fina staden med domkyrka, residens och regemente. Där fanns minnena och statyerna av Linné och Tegnér, där var Pär Lagerkvists barndomshem, där bodde morföräldrarna som pensionärer. Thorvald Bergqvist var landshövding i många år; under senare år har jag fått göra flera minnesvärda besök på residenset, inte minst vid det stora Linnéjubileet.

Som sagt, den småländska naturen och dess kulturhistoria tillhör det fina i bakgrunden. Att ha en viss naturtyp som man känner en barndomens samhörighet med är en rikedom. Det betyder inte en inskränkning av perspektiven, tvärtom. Man kan då bättre uppskatta andra naturtyper. Öland blev en enorm upplevelse med dess öppna himmel och hav, utan skog, särskilt södra Öland. Havet på västkusten likaså. När jag först åkte runt i Skåne kändes det som ett enda sammelsurium, eftersom ingen skog skilde byar och samhällen åt; gårdarna ligger utspridda och man ser kyrktorn efter kyrktorn bara man vänder på huvudet. Nu uppskattar jag även detta landskap mycket mer.

Människor och möten

Människorna var ett av universiteten. Så här i efterhand minns jag ofta vakna, öppna, vänliga och pigga människor, i olika sociala sammanhang. En relativt stor grupp arbetade på HSB och var således industriarbetare, och jag undrade ibland över dem. Det var en främmande värld, förutom att jag kände en del av personerna. Om bönderna var bondeförbundare eller högerpartiet och senare centerpartister så var dessa socialdemokrater, men det fanns också i socknen några folkpartister.

På den närbelägna kyrkogården arbetade jag ofta sommartid med gräsklippning. Ibland hjälpte jag kyrkogårdsvaktmästaren vid jordfästningar med att gräva graven och sedan täppa igen den. Kyrkogårdsvaktmästaren var ganska butter men snäll och kom varje söndag och hämtade psalmerna och fick kaffe. Vi var goda vänner, jag klippte gräs med stor och tung maskin mellan gravstenarna och lärde mig var alla låg begravda. Jag skrev upp varje halvtimme och timme och fick betalt. Vi grävde gravar tillsammans; djupt var det och ofta stötte vi på benknötar och t o m hela skallar eller kranier. Före begravningen gjorde vi allt i ordning, under begravningen var vi ibland och fikade och sen när gästerna gått satte vi igång med att lägga undan kransarna. Med varsin spade täppte vi igen graven. Den första jorden dunsade särskilt hårt mot den ofta vackra och dyrbara kistan, som snart var övertäckt. När vi satt undan alla spadar och räfsor och allt var

klart sa min arbetskamrat: Det är mycket besvär innan alla kommit dit de ska. Denna utsökta replik använde jag sedan i en dikt jag fick publicerad i lundastudenternas litterära kalender Vox.

Rektorn och agronomen på lantbruksskolan, familjerna Spanne och Melin, var goda vänner och hade barn i våra åldrar. Kyrkovärdarna var särskilt närstående: Wiesels i Boaryd, Pettersons i Tuna, Johnsons i Tesås.

Bland alla människorna var affärsidkarna i samhället en särskild grupp. Där fanns Wendela i bageriet, Tage Andersson stod bland det lockande utbudet i järnaffären och brodern Einar ledde livsmedelsbutiken.. Jacob Angel hette den länge man som hade garveri med skoaffär; han ville alltid sälja ett par skor. Uppe i Tuna by fanns en skomakare som var förlamad i benen. Två bilverkstäder var spännande världar och i sparbanken kunde man sätta in små besparingar. En kvarn låg flera år i bruk nere vid ån och dit kördes både hästskjutsar och lastbilar med last för malning. En lantbrukare tjänade extra på att med häst och vagn forsla t ex långa bräder eller timmerstockar genom samhället och det var alltid populärt att åka bak på lasten. Minst två sågverk fanns i full gång.

En gång var kungen på eriksgata, Gustaf VI Adolf besökte ålderdomshemmet i Ryssby och åkte sedan på den väg som sedermera kom att kallas Kungsvägen till kyrkan för att där delta i högmässan på Kristi himmelfärds dag., där min far predikade och min mor sjöng i kyrkokören. Det var ett enormt fejande inför besöket. En grusväg från ålderdomshemmet asfalterades för att kungabilen inte skulle guppa, men dagen före kom man på att kungen skulle stiga av på fel sida vid kyrkan, om bilen kördes på den nyasfalterade vägen. Bilen fick istället köras på den asfalterade väg som gick nedanför prästgårdsträdgården. Problemet var bara att trädgården var översäddad med maskrosor. Snabbt som ögat kommenderades flera skolklasser ut för att repa av maskrosorna.

Inför jularna brukade min far åka runt med blommor och en liten pengagåva ur olika fonder till särskilt behövande. Ibland var jag med; det var spännande. Jag minns särskilt en gång vi körde på glashala vägar, som man gjorde då utan vinterdäck, och parkerade bilden och sen gick vi en lång väg omgivna av hög snö och delvis pulsade oss fram till en liten röd stuga med litet varmt ljus från och knackade på. Det var kallt och gnistrande stjärnklart. Vi knackade på, det hördes släpande steg, in i värmen i köket, och en röst som efterhand sa: jasså, det är kyrkoherden.

En annan originell eller snarare ovanlig person i bygden var Jan Leppik, estländare och god vän med Käbi Laretais far, diplomaten. Han var läkare men sen diplomat, sände bud i Rom, och gifte sig där med en flicka från Ryssby, Laila, dotter till ägaren till Ugglansryd. De bodde i ett hus, Soläng, med stor köksträdgård intill en å och nära Sunnerå och Ryssbysjön, På somrarna bodde de på en liten ö i Stensjön, strax söder om Ryssbysjön. Man tog sig dit med en liten eka med motor på och varje sommar hälsade vi på dem där på Solön.

På Stensnäs vid Stensjöns västra strand bodde Thorsten och Brita Bergh, som var goda vänner med mina föräldrar; hon var dotter till den världsberömde lundagenetikern Herman Nilsson-Ehle, och där var vi på stora kalas och träffade många. Mitt emot i en liten jaktstuga höll en greve Wachtmeister från Rudebeck till. Fylleskog låg precis på gränsen till Rydaholm och Jönköpings län; där bodde under några år konstnären John E Franzén.

Halmstadgruppens Waldemar Lorentzon måste få några ord. Han målade den omtalade kortaksmålningen i Ryssby kyrka, återinvigd 1951. Farbror Walle som vi kallade honom, bodde långa tider i en husvagn i trädgården. Han hade lite skägg och var både djupt allvarlig och humoristisk och underhöll barnen med trollkonster och lekar under min bror Anders barnkalas.

Kortaksmålningen blev omtalad t o m i sovjetisk press, eftersom där ingick en atombomb som symbol för yttersta domen och ryssbyborna kallades krigshetsare.

Till universiteten hörde just detta att man träffade alla slags människor, bokstavligen talat både adel och präster, borgare och bönder, och dessutom industriarbetare, lärare och andra. Alla hade sina roller och var delar av en social gemenskap. Eftersom prästen var den ende i sitt slag, medförde detta samtidigt en slags social ensamhet mitt bland alla människorna. Det var detsamma med att vara prästbarn.

Ja, det var att glänta litet på dörren till en småländsk värld. Mycket mer finns att säga, men det får bli en annan gång.

Göran Bexell
goran.bexell@rektor.lu.se

(Texten är i stort identisk med ett kåseri i Smålands gille i Lund 2006)